

Beylerbeyi Camii'nin kurucusu Sinâneddin Yûsuf Bey'in türbesinin kalıntıları - Edirne

lümü çok değişik bir geçiş sistemine sahip sekiz dilimli küçük bir kubbe örter. İçinde mihrabın yer aldığı kible tarafındaki ikinci bölüm ise üç cepheli olarak yapılmış ve üstü istiridye kabuğu biçiminde dilimli bir tonozla örtülmüştü. 1950'lerde bu bölümü tamamen yıkılmış olan Beylerbeyi Camii, bu üç cephe- li mekânı bakımından 1441'e doğru Tire'de Halil Yahşi Bey tarafından yaptırılan Yeşil İmaret Camii'ni hatırlatmaktadır. Büyük kubbeli ve kapalı avlu gele- neğini sürdüren birinci bölümün iki ya- nındaki tabhâneler pencereli kare me- kânlardır. İçlerinde ocaklar bulunan bu mekânların üstleri ise birer kubbe ile örtülüdür. Minare soldaki tabhâne hü- resinin köşesinde yükselir. Tabhânele- rin yolcuları misafir etmeleri geleneği ortadan kalktıktan sonra bütün bu bölümler namaz mekânı halini almış ve bu- gün de öylece kullanılmaktadır.

Bu tip camilerde ekseriyetle görüldü- ğü gibi en öndeki mihraplı esas namaz mekânının duvar, kemer ve tonozları çok zengin biçimde malakârî nakışlar, renkli süslemeler ve yazılarla bezenmişti. Ne yazık ki caminin harabe halinde durdu- ğu uzun yıllar içinde bu eşine az rast- lanır güzel süsleme de mahvolmuştur. 1960 yılına doğru düşmek üzere olan büyükçe malakârî bir süsleme parçası buradan alınarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde muhafaza edil- miş, cami ihya edildikten sonra çerçe- velenmiş olan bu parça caminin içinde saklanması için Edirne'ye gönderilmişti.

Caminin karşısında olan Beylerbeyi Si- nâneddin Yûsuf Bey Türbesi ise son de- recede harap bir durumdadır. Sekiz kö- şeli bir plana göre kesme taştan inşa edilmiş olan türbenin evvelce kubbeli olduğu ve bazı sırlı tuğla kalıntılarından dışında süslemeler bulunduğu anlaşı- lı-

yor. Aynı sıradaki hamam da kubbeleri- nin geçiş unsurlarının zenginliğinden ilk yapıldığında zarif ve zengin görünüşlü bir yapı olduğunu belli eder. Nitekim Hib- rî Çelebi de sanat değerini övdüğü bu yapıdan, "...bî-nazîr dîlküşâ hamamdır, havuzu vardır..." diye söz ettikten son- ra uzun süre harap kalan hamamın Ek- mekçizâde Ahmed Paşa (ö. 1618) tara- fından tamir ettirildiğini bildirir. Bugün ise çok harap ve yıkıntı halindedir. Çok yıl önce yıkılarak ortadan kalkan med- resenin 935'te (1528-29) "cihet-i tedris"i 25 akçe olarak görülmektedir. Hâriç pâ- yesindeki altı medreseden dördüncüsü burası olup, 1046'da (1636-37) müder- risi Yûsuf Hanzâde iken 1050'de (1640- 41) yerine muhasip Mehmed Efendi ta- yin edilmiştir.

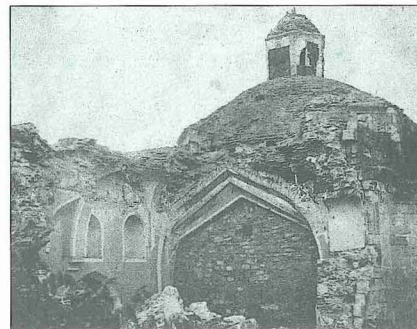
BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahman Hibri Efendi, *Entsû'l-müsâmirîn ft târîh-i Edirne*, Edirne Selimiye Ktp., nr. 2163, bl. 3, 4 ve 6; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 446; Ahmed Bâdi Efendi, *Rüyâz-ı Belde-i Edir- ne*, Edirne Selimiye Ktp., nr. 2315; Rifat Osman, *Edirne Rehnûmâsı*, Edirne 1336, s. 29; O. Nu- ri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1940, s. 68 (cami), 96 (hamam), 114 (medrese); Oktay As- lanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Âbideleri*, İs- tanbul 1949, s. 91-94 (Gurlitt'in hatalı planı tekrarlanmıştır); Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Li- vâsı*, s. 30-31, 253-255; a.mlf., "Edirne Hak- kında Yazılmış Tarihler", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1965, s. 95 (medrese), 108 (hamam); Atalay Bayk, *Edirne*, İstanbul 1973, s. 55 (lv. XXIII a'da hamamın bir resmi); C. Gurlitt, "Die Bauten Adrianopels", *OA*, I (1910/11), s. 53, rs. 10 (plan eksik ve hatalıdır); Rifki Melûl Meriç, "Edirne'nin Tarihi ve Mimarî Eserleri Hak- kında", *Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sana- tı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I, İstanbul 1963, s. 499, 508, 514 (raporlar hak.); Semavi Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dinî-İçtimai Bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", *İFM*, XXIII (1963), s. 39.

SEMAVİ EYİCE

Edirne Beylerbeyi Hamamı'nın kalıntıları

BEYLERBEYİ CAMİİ ve KÜLLİYESİ

İstanbul'da Beylerbeyi sahilinde
XVIII. yüzyılda yapılan
selâtin camii ve etrafındaki külliye.

İstanbul Boğaziçi'nde Anadolu yaka- sında aynı adla anılan semtte bulunan ve yalı camilerinin en güzellerinden olan eser çevresindeki hamam, sıbyan mek- tebi, muvakkithâne ve iki çeşme ile bir- likte üslûp bütünlüğü gösteren yapılar topluluğu halindedir. Geç devir Osmanlı camilerinde görülen başlıca özellikleri bünyesinde taşıyan bu öncü yapı genel- likle barok etkiler göstermekte ve XVIII. yüzyıl sonlarına doğru beliren üslûp de- ğişikliklerini plan, mimari kütle ve tez- yinatında sergilemektedir. Sultan I. Ab- dülhamid'in, annesi Râbia Sultan adına inşa ettirdiği bu eserin mimarı Tâhir Ağa'dır. Denizin hemen kıyısındaki bu alan üzerinde 3 Nisan 1777'de başlayan inşaat 15 Ağustos 1778 tarihinde ta- mamlanarak cami burada kılınan bir cu- ma namazıyla açılmıştır.

İstanbul'da şehrin içinde büyük bir se- lâtin camii ve külliyesi için yer kalmadı- ğından I. Abdülhamid külliyesini medre- se, sıbyan mektebi, kütüphane, aşhane- imaret, sebîl ve kendi türbesinden iba- ret olarak Bahçekapısı'ndan inşa ettir- mişti. Bu külliyenin içinde dışarıdan be- lirsiz bir de cami bulunmakla beraber esas cami Beylerbeyi'nde yapılmıştır. Böylece Osmanlı medeniyetinin son dö- neminde selâtin külliyesinde cami ile kül- liyenin diğer unsurlarının başka yerler- de yapılması geleneğinin bir örneği bu- rada ortaya konulmuştur.

1766 depreminde yıkılan eski Fâtih Camii'ni yeni baştan inşa eden Tâhir Ağa, mimarlık sanatındaki gücünü 1763'te bütünüyle kendi eseri olan Lâleli Camii'n- de göstermiştir. Bu iki faaliyet sırasın- da sanatkarın değişmekte olan mimari akıma nasıl uyum sağladığı gözlenmek- tedir. Bundan on beş yıl sonra ele aldı- ğı Beylerbeyi Camii ise Balyan ailesinin mimarı sahada faal olduğu bir devreye rastlamaktadır. Bu dönemde Tâhir Ağa gibi bir ustanın değişimin özünü kavra- yıp üstün vasıflı bir eser daha vererek sanatını böyle bir külliye ile ortaya koy- muş olması dikkat çekicidir.

Beylerbeyi Camii'ne uzaktan bakıldı- ğında yan kanatlar ve kübik alt yapı üze- rinde yükselen kubbe bütün kütleyle hâ- kim görünmekte, bu tezat minarelerin katkısıyla bir ölçüde dengelenmektedir.

Mihrap cephesinde ise küçük yarım kubbe dolayısıyla alt ve üst yapı arasındaki çizgi farkı daha da yumuşamaktadır. Bütün bu özelliklere rağmen yapıda devrin modasına uygun olarak yükselen hatlar hâkimdir. Avlu duvarlarında ve sekizgen kasnak seviyesine kadar çıkan mahfillerdeki pencereler dikdörtgen, yan kanatları taşıyan sütunlar arasındaki kemerler ise yuvarlaktır. Sivri kemer hemen hiç kullanılmamıştır. Nuruosmaniye'de ve Lâleli Camii'nde görülen çok basamaklı merdiven bu yapıda da uygulanarak zeminden yükseltilmiş olan ana mekâna böylece âbidevî bir cephe hazırlanmıştır. Deniz yönündeki cepheyi iki yandan yükselerek vurgulayan minareler narin gövdeli, tek şerefeli ve klasik sivri külâhlıdır. Ancak minare pabuçları, diğer geç devir camilerinde olduğu gibi, altta şişkin ve yukarı doğru daralarak gövdeye bağlanan oval bir form gösterir. Alt yapının köşelerine yerleştirilmiş olan silindirik gövdeli ağırlık kuleleri bir hayli küçültülmüştür.

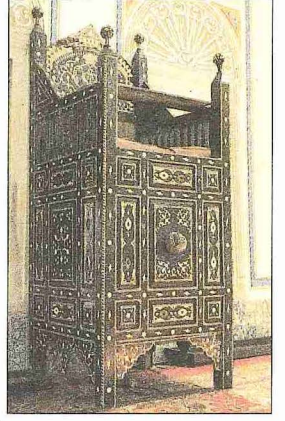
Son cemaat yeri, altı sütunla desteklenen bir cephe ve iki mihrabiye ile önemli bir giriş mekânı halindedir. Camiye mihrap duvarı yönünden bakıldığında bu duvarın orta kesiminde yükselen yarım kubbe ve bunun iki yanındaki daha küçük yarım kubbeler klasik örtü sisteminin son temsilcileri olarak görüntüyü tamamlamaktadırlar. Ana kubbe ve bu küçük kubbeleri çepeçevre kuşatan yuvarlak kemerli filgöz pencereler tepe kısımlarında hafifçe çıkıntı yaparak hareketli bir plastik etki bırakırlar. Bu etki geç devir cami ve türbelerinde sıkça karşılaşılan dalgalı bir hareket olarak ba-

rok atmosferi güçlendirmesi bakımından önemlidir. Devrin üslubu iç mimaride ve tezyinatta daha serbest bir anlayış kazandığından bütününle yapıya hâkimdir.

Yapının plan şeması bir kubbe mimarisini yansıtmaktan çok kubbenin de kullanıldığı farklı bir anlayışı temsil eder. Kubbe kasnağında Yesârîzâde'nin celsülüsle yazdığı ve 1945 yılındaki tamirde hattat Halim'in yenilediği "esmâ-i hüsnâ" bir kuşak halinde dolanır. 15 m. çapındaki ana kubbe dışta kütleyle hâkim olurken içte mihrap önündeki kubbe ile yükünü paylaşır. Planda yan mekânlarla ana mekân arasında organik bir bütünlük yoktur. Sekizgen kasnakla kare planlı duvarlara indirilen yük oldukça basit yapı gösterir. Buna rağmen herhangi bir bağımsız destek kullanılmadığından toplu mekân etkisi elde edilebilmiştir. Bu etki, iç tezyinatın kıvrımlı barok motifleriyle daha da belirgin hale gelmektedir. Üç sıra halindeki sivri ve oval kemerli pencereler iç mekâna bol ışık sağlar.

Dörtgen şeklinde bir taşkınlık yapan mihrap önü mekânı bir yarım kubbe ile örtülüdür. Mihrap nişinin tam üstündeki bir çini panoda İhlâs sûresi yazılıdır. Sivri ve yuvarlak kemerli pencerelerin üzerindeki kalem işi çerçevelerle, renkli camlarla süslenmiş alçı pencerelerdeki bitki tezyinatı barok etkiyi arttıran başlıca unsurlardır.

Yapının kara tarafına doğru dikdörtgen bir çıkıntı halinde taşkınlık yapan kısmı mihrap önüne ayrılmış, daire planlı mihrap hücresi bu alanın orta kesiminde duvar içine yerleştirilmiştir. Mer-

Beylerbeyi
Camiî'nin
zengin
ahşap
işçiliğine
sahip vâiz
kürsüsü

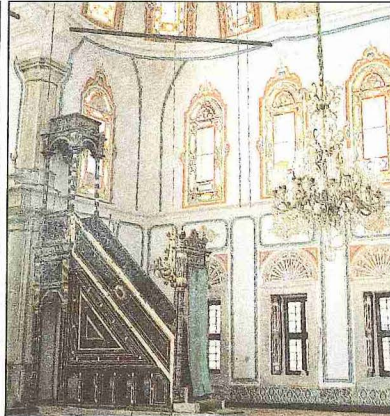
mer silmelerle çevrili mihrap hücresi "S" ve "C" kıvrımlı bir kavsara kemeriyle taçlandırılmıştır. Bunun iki yanındaki sütunçeler iri hilâl alemli başlıklarıyla dikkat çekmektedir. Mihrabın iki yanından başlayarak pencerelerin arasında devam eden enli çini kaplama tezyinat, üzerinde celf-sülüsle Âyetü'l-kürsî yazılı çini pano ve onu alttan ve üstten sınırlayan dekorlarla hayli zengin bir kuşak teşkil eder. Bu çiniler arasında XVI ve XVIII. yüzyıla ait olanlar bulunduğu gibi bilhassa alt kısımlarda Avrupa üretimi olan örnekler de vardır. Mihrap üstünde madalyon şeklindeki İhlâs sûresi istifi ve bu panonun köşelik tezyinatı, konumu bakımından alışılanın dışında fakat oldukça kaliteli bir görünüş arzeder.

Renkli mermer kullanılarak yapılan minber, esas kısımları bakımından klasik ilkelere uymakla beraber ölçülerindeki büyüklük, sivri, yüksek külâhı ve barok tezyinatı bakımından geç devir karakterine uygun bir eserdir.

13 Mart 1983 gecesi yanındaki yalıda çıkan bir yangından büyük ölçüde zarar görmüş ve ahşap olan kubbeleri tamamen, diğer bölümleri ise kısmen yanmış, Vakıflar İdaresi'nce derhal tamir ettirilerek 29 Mayıs 1983'te yeniden ibadete açılmış olan Beylerbeyi Camii, XVIII. yüzyılın sonunda mimari etkiyi ikinci plana iterek dekorasyon yüküyle donatılmak üzere inşa edilen ilk yapılardan biridir. Eser Tâhir Ağa gibi sağlam geleneği olan bir ocaktan yetişmiş mimarın bile moda akımlar karşısındaki durumunu gösteren en güzel örneklerden biridir.

Hamam. Caminin kible tarafı ile arka cadde arasında yer alan hamam cami ile beraber 1192 (1778) yılında yaptırılmıştır. Yanda bulunan bir kapıdan girilen soyunma mahalli mermer zeminli, yüksek ahşap tavanlı ve ahşaptan yapılmış fenerli camekân kısmı geçirdiği ta-

Beylerbeyi Camii ve içinden bir görünüş - İstanbul

mirler sonucu özelliklerini kaybetmiştir. Camekânın aslında tekne tonoz ile örtülü ilk bölümünde girişin sağında bir çeşme yer almakta olup çevresinde soyunma yerleri vardır. Buradan geçilen soğukluk bölümü, ara mekânın sağında iki, solunda tuvaletler dahil dört odaya sahiptir. Birbirinden geçilerek girilen iki büyük mekândan meydana gelen sıcaklık bölümü dört kubbe ile örtülüdür. Orta sıcaklıkta bulunan birinci kısım karşılıklı iki bölümlüdür. Sol taraftaki halvet üç, sağdaki ise dört kurnalıdır. Daha sıcak olan arka kısımdaki hararet bölümü ise enine bir plan göstermektedir. Tam ortasında sekiz köşeli bir göbek taşı bulunmakta iken yenilenerek kenarları kırık kare şeklinde mermerden yapılmıştır. Sol tarafta bir kubbe altına gelecek şekilde dört kurna, sağ tarafta ise bir elips kubbe altında iki bölümlü birer kurnalı odalar yer almaktadır. Bugün orijinal kurnalardan sadece iki tane kalmıştır. Günümüzde nöbetleşe hem erkek hem de kadınlar hamamı olarak kullanılmaktadır.

Namazgâh. Cami ile iskele arasında günümüzde çay bahçesi olarak kullanılan kısımda yer almaktadır. Namazgâhın hemen yanında Sultan Mahmud'un yaptırdığı küçük bir meydan çeşmesi vardır. 1226'da (1811) yapılan, mermerden iki cephele dört tarafında kitâbesi olan çeşmenin üzerinde Sultan Mahmud'un tuğrası vardır. Çeşmeden önce namazgâha ait üç tane su kübû sürekli burada bulunurdu. Büyük ihtimalle namazgâh camiden çok önceleri yapılmış ve caminin inşasından sonra gittikçe kullanılmaz olmuştur.

Muvakkithâne. Caminin güneyinde olup "U" biçimindeki ince uzun planıyla iki kat halinde inşa edilmiş bir yapıdır. Yarım daire şeklindeki ilgi çekici cephesi benzerleri arasında az rastlanan bir görüntü arzeder. Yapının cepheleri yuvar-

lak kemerli ve demir şebekeli pencerelerle hareketlendirilmiştir. Bir vakıf tarafından 1987-1988 yıllarında onarılan muvakkithâne, bugün Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Dinî Yayınlar Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.

Sıbyan Mektebi. Cami inşa edildiğinde son cemaat yerinin üstünde bulunan mektep, II. Mahmud'un camiye hünkâr mahfilî ilâve ettirdiği sırada bugünkü yerinde ahşap olarak yapılmıştır. Caminin Beylerbeyi İskeleyi tarafındaki ana girişinin solunda bulunan iki kapıdan biri, üzerindeki kitâbeden anlaşıldığına göre mektebe aitti. Muvakkithâne ile cami arasında yer alan ve halen ayakta duran sıbyan mektebi iki katlı sade ahşap bir yapıdır. Halen mesrûta olarak kullanılan mektep umumiyetle aslı durumunu korumakla birlikte orijinal kısımlardan pek azı günümüze ulaşabilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, II, 171-176; Cevdet, *Târîh*, II, 102; Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, II, 406; Tahsin Öz, *İstanbul Câmileri*, Ankara 1965, II, 12; A. Süheyl Ünver, "Osmanlı Türkleri İlim Tarihinde Muvakkithâneler", *Atatürk Konferansları 1971-1972*, Ankara 1975, s. 238-239; Uğur Derman, "Osmanlı Devri Şehir ve Menzil Yollarında İstirahat ve İbadet Yerleri (Namazgâhlar)", a.e., s. 295; Metin Sözen, *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 286-287, 291; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimârisi*, İstanbul 1986, s. 406-407; Kemal Altan, "Mimar Mehmed Tahir", *Arkitekt*, VII/7, İstanbul 1937, s. 193-195; Muzaffer Erdoğan, *Onsekizinci Asır Sonlarında Bir Türk San'atkarı, Hassa Başımamı Mehmed Tahir Ağa: Hayatı ve Mesleki Faaliyetleri*, TD, VII/10 (1954), s. 157-180; VIII/11-12 (1956), s. 159-178; IX/13 (1958), s. 161-170; XI/15 (1960), s. 25-46; Kemal Üçüncüoğlu, "Beylerbeyi Camii", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, sy. 2, Ankara 1975, s. 219; R. Ekrem Koçu, "Beylerbeyi Camii", *İst.A*, V, 2676-2681; a.mlf., "Beylerbeyi Hamamı", a.e., V, 2684-2685; a.mlf., "Beylerbeyi Namazgâhı", a.e., V, 2689-2690; 15 Mart 1983 tarihli *Tercüman*, *Türkiye, Millî Gazete*; 16 Mart 1983 tarihli *Türkiye, Cumhuriyet*, *Son Havadis* gazeteleri.

SELÇUK MÜLÂYİM

BEYLERBEYİ SARAYI

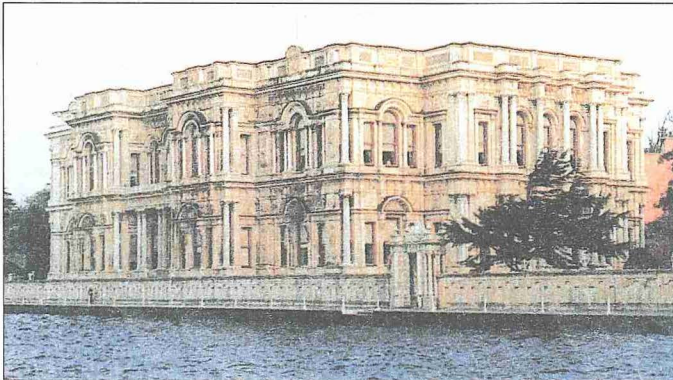
İstanbul'da Beylerbeyi sahilinde
Sultan Abdülaziz tarafından
yaptırılan saray.

Bölge Bizans döneminde İstavroz, socaları ise Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın buradaki yalısından dolayı Beylerbeyi adını almıştır.

Osmanlı Devleti döneminde bir süre has bahçe olarak kullanılan buradaki bütün yapılar III. Mustafa zamanında (1757-1774) yıkılmış ve arazi halka satılmıştı. Ancak 1829 yılında II. Mahmud Beylerbeyi'nde ahşap bir saray yaptırdı. Mâbeyn ve Harem daireleri, Serdâb Köşkü, Sarı Köşk, Şevkâbâd, Küçükalya, Büyükalya ve bendegân daireleri, hamamlar, mutfaklar ve ahırlardan meydana gelen bu tesisler bu devredeki en büyük sahil-sarayını meydana getiriyordu. 1851'de büyük kısmı yanan bu sarayın diğer binaları da Abdülaziz tarafından yıktırılıp yerine 1861-1865 yılları arasında bugünkü Beylerbeyi Sarayı yaptırılmıştır. Mimar-ı Serkis Balyan'dır.

Batı ve Doğu üslûplarının kaynaştırılması suretiyle yapılan Beylerbeyi Sarayı Harem ve Mâbeyn bölümleriyle Türk evi plan özelliği taşımaktadır. Gerek deniz cephesi gerekse yan cepheler, orta bölümleri dışarıya doğru taşan üç kısım olarak düzenlenmişlerdir. Yapının çatısı üstten bütün cephe kenarlarını dolaşan bir korkulukla gizlenmiştir. Yapı bodrum dahil üç katlıdır. Birinci ve ikinci katları arasında yer alan silme, dikdörtgen ve kemerli pencerelerle hareketlendirilmiş cepheye değişik bir çeşni katmaktadır. Bu pencerelerin aralarında ve duvar köşelerinde tek ve çift sütunlar bulunmaktadır. Her iki katta toplam altı salon, yirmi beş oda ile helâ ve banyolar bulunur. Sarayın tefrişi için kullanılan kumaşlar Hereke fabrikalarında özel olarak dokunmuştur. Birçok oda ve salonun tavan ve duvarlarını yağlı boya tekniğiyle yapılmış Türk bayrağı taşıyan gemi resimleri ile süslüs ve ta'lik hatlarıyla yazılmış manzumeler süsler.

Bu ana yapının ön tarafında bahçe cephesi boyunca, üzerinde kör pencereler ve dikdörtgen nişler açılmış bir duvar uzanmaktadır. Bu duvarın her iki ucunda biri Harem, diğeri Mâbeyn Köşkü adını taşıyan birer küçük yapı yer alır. Doğu mimari etkilerine sahip bu köşkler çadır biçimli bir çatı ile örtülüdür.

Beylerbeyi
Sarayı -
İstanbul